

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1957**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1957

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

*Omslagsbilden återger trädgården på Julita
med Stora huset i bakgrunden*

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1957
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

HALLANDSSTICKNING

av Inga Wintzell

Fru Jönssons rum var hemtrevligt och ombonat. Det första jag såg, när jag kom in, var soffan eller rättare sagt de två stora prydnadskuddarna, som dominerade den. De var högröda med ett fantasifullt blommönster i svart, i och för sig inte så originellt, kanske. Men då jag tittade närmare efter, såg jag att de var stickade, och det är ju mera ovanligt. När min värdinna efter en stund ur byrålådan plockade fram kaffe- och tevärmare, som hon själv hade stickat, var också detta nyheter för mig. Men var skulle man finna en sådan överskottsproduktion av stickning om inte i Laholm, där denna verksamhet, eller bindslöjden som den kallas i trakten, varit och fortfarande är en mycket viktig näringsgren. Det var den som fått mig att resa hit. Ty jag ville gärna få veta, vad stickningen verkligen betytt för de människor som själva sysslat med den.

Fru Jönsson, en av mina meddelare, är 83 år och i likhet med 47 andra kvinnor i trakten kring Laholm stickar hon för Bindslöjden, bland stickerskorna förenkladt till "Slöjden", en filial till Hemslöjdsföreningen i Halmstad. Även de som inte är direkt beroende av den inkomst som stickningen ger, kan vilja tjäna en extraslant, och de tycker att detta är ett relativt behagligt sätt. Eftersom arbetet är förlagt till hemmet är det ingenting som hindrar dem från att sköta sina hemmasysslor, eventuella husdjur etc. Fru Jönsson har hållit på med stickning ända från sin tidigaste barndom. Numera är dock hennes kapacitet betydligt reducerad. Handrörelserna och greppet kring stickorna kan kännas påfrestande, när man har värk i lederna: "Min hand vill inte som förr, och det hjälps inte att gräla på den." Ambitionen finns dock kvar, det är inte lätt att sluta med en syssla som blivit så invand.

Bild 1. Inlämning av färdigstickade arbeten.

På Slöjden får hon hämta garn, mönster, mått och eventuella anvisningar därutöver, och på Slöjden lämnar hon in, vad hon enligt överenskommelse har stickat. Tack vare att hon bor i Laholm kan hon hålla ständig kontakt med sin arbetsgivare. De som bor längre bort har sina speciella mötesplatser, där de samlas

Bild 2. Stickerskor lämnar banklokalen i Våxtorp, där de sammanträffat med sin arbetsgivare och fått nya arbetsuppgifter. 1940-talet.

på avtalad tid var tredje vecka, och där Bindslöjdens föreståndarinna uppsöker dem för att göra upp affärerna. Systemet fungerar bra, och att Bindslöjden har en stor ekonomisk betydelse är alldeles klart. Men det är också säkert att den ekonomiska synpunkten på salustickningen spelade en större roll förr, ty då

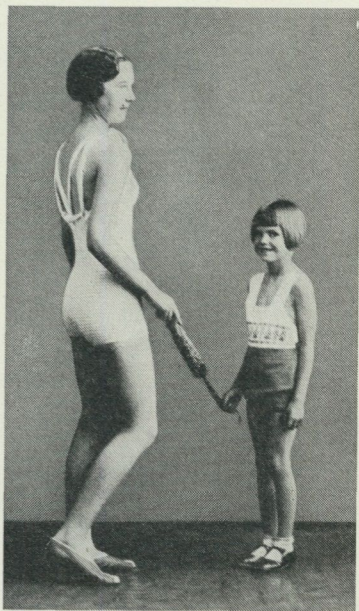

Bild 3. Stickade baddräcker från Bindslöjden. 1940.

betydde den allt. Numera kan folk ha andra skäl för sitt engagemang i Bindslöjden, vilket framgår vid en närmare titt bakom kulisserna: "Jag hade inte något riktigt intresse för stickning förrän jag började för Slöjden", anförtror mig en kvinna, som nu har hållit på i 25 år. "Jag hade länge beundrat stickningen från Slöjden och jag var så stolt över att få vara med och sticka." En annan berättar att hon en tid hade dåliga nerver. "Men stickningen är det som håller nerverna bra i styr. Och de är så snälla på Slöjden." Missnöjd var däremot den äkta man som kände sig försummad, när han på kvällarna kom hem från sitt arbete och fann hustrun fullt upptagen med sin stickning. "Jag fick ju sitta och räkna jämt, så han fick inget svar, när han talade till mig. Men själv tyckte jag alltid att det var roligt", erkänner den flitiga hustrun. En sådan idoghet är inte på något sätt enastående just för henne. Numera tar man det väl litet lugnare. Men innan de maskinstickade tröjorna nådde den standard som de nu har, var efterfrågan på handstickade hallandströjor så stor, att sticker-

skorna hade full sysselsättning jämt. Och före de stora social-reformernas tid fick man nog lov att vara flitig för att klara ekonomin. Ibland blev det väl litet för mycket av det goda, och då kunde en och annan stickerska uttrycka sitt missnöje, som i följande brev till Bindslöjden: "Nu kan jag inte sticka fler så stora tröjor nu har jag två jorda tröjor till hemma jag är så trött på dem så jag är aldrig kry så jag är inte stark och dåligt humör."

För att stimulera stickerskorna och för att stärka den inre kontakten inom Bindslöjden anordnas emellertid någon gång utflykter, gärna till någon naturskön trakt inom landskapet. Där idkar man sällskaplig samvaro och bjuds både andlig och lekamlig spis, det ena i form av något föredrag, det andra av kaffe och bröd. En annan tradition är att varje stickerska, som fyller 80 år, uppvaktas med en tårta av sin arbetsgivare på bemarkelsedagen. Följande brev låter förstå, hur mycket denna uppmärksamhet verkligen kan betyda: "Å nu har jag hållit på i 15 år å stickat för er så nu är jag snart nöjd men jag skall försöka hålla på i sommar om jag kan för jag väntar mig en tårta på min åttioårsdag den 17 juli för jag har hört att ni brukar ställa om en tårta till era stickerskor när di fyller 80 år å därför väntar jag också att bli ihågkommen på åttioårsdagen om jag får leva så länge."

Med kännedom om den betydande kvantitet av stickade plagg som produceras i Laholmstrakten skulle man kanske vänta sig att finna spår därav i klädedräkten. Men det är betecknande, att dessa kvinnor, som mer eller mindre ägnar sitt liv åt den yrkesmässiga stickningen, har mycket liten tid över för sina egna behov i den vägen. En handstickad mönstrad tröja av samma typ som Bindslöjdens är en lyx, som knappast någon stickerska unnar sig. Behöver hon en kofta, går hon förr och köper sig en maskinstickad i handelsboden.

Arbetsfördelningen inom denna hemslöjd för avsalu kan vidare ha ett visst intresse. Specialisering är ju ofta ett led i rationaliseringen av ett företag, så också inom Bindslöjden. Till en början, innan mönsterstickningen hade fått någon allmän spridning, tvingades man till en specialisering därhän, att de mest rutinerade stickerskorna helt och hållet fick ägna sig åt de mönstrade partierna på ett plagg. Sedan fick de andra ta vid med det enfärgade.

Bild 4. Pojke klädd i tröja med det karakteristiska Bjärbo-mönstret.

Numera är detta arrangemang inte längre nödvändigt, eftersom alla med förtjusning stickar mönster. I stället tar nu vissa stickerskor bara emot mindre plagg, dvs. vantar, mössor och halsdukar. Till denna grupp hör t. ex. fru Jönsson, som på grund av sin värk har svårt att hantera större arbeten. Andra åter ägnar sig uteslutande åt tröjor. Rekryteringen är här en aning besvärligare, ty att sticka stora tröjor på löpande band kan även för den händigaste vara ett drygt företag. Som ett exempel på vilka specialister dessa kvinnor är i ordets verkliga mening kan nämnas, att monteringen av tröjans olika delar ligger utanför deras område. I och med att de avslutat själva stickningen är det dags för dem att lämna in sitt arbete till Bindslöjden, som har annan personal för det återstående arbetet.

Det utmärkande för Bindslöjdens produktion är först och främst att den är handstickad. För en närmare karakteristik kan tillfogas, att ett plagg från Bindslöjden alltid prydes av något bestämt mönster ur företagets förråd. Själv minns jag allra bäst

— och säkert många med mig — från barndomens tröjor och toppluvor det välbekanta Bjärbo-mönstret, vilket är det äldsta och populärt än i dag (bild 4). Enligt uppgift skall detta vara av gammalt halländskt ursprung i motsats till flera andra i floran, som komponerats under Bindslöjdens existens. Numera nöjer man sig med den mönsteruppsättning som finns och som hunnit få en viss tradition, ur försäljningssynpunkt en icke oviktig faktor.

Det var också traditionen, som Berta Borgström, läkarfru i Laholm, tog fasta på, när hon tog initiativet till Halländska Bindslöjden, som startades 1907, dvs. två år före hemslöjdsföreningen i länet. De båda föreningarna slogs ihop redan 1911. Sedan 1600-talets mitt är stickningen känd i Halland. En 1700-talsförfattare omtalar, hur den halländska landshövdingenskan Durell, bosatt på Vallens säteri i Våxtorps socken, förde med sig konsten att sticka. Detta har utförligare behandlats i en uppsats av Gunnel Hazelius-Berg (Fataburen 1935). Det finns ingen tidigare uppgift om stickning i Sverige. I en reseskildring från 1742 får vi för första gången höra talas om stickning för avsalu, redan då så omfattande att den måste ha varit organiserad sedan en längre tid.

Mot slutet av 1800-talet och inemot sekelskiftet började denna i södra Halland så traditionsrika slöjd att komma på avskrivning. Doktorinnan Borgström såg det som sin uppgift att stimulera intresset på nytt och att i trakten värva stickerskor. Detta kunde ske genom annonsering i ortspressen: "Det stod annons i tidningen, att de som kunde sticka skulle möta upp hos laxhandlar Larsson i Laholm. Bindslöjden hade inte egna lokaler på den tiden", berättar en kvinna, som tillsammans med sin mor tog maningen ad notam och alltså varit med från första början. Men de flesta var i brist på självförtroende mera nödbedda. En gumma, som vid den tiden tjänade hos Carlheim-Gyllenskölds på Vallen, erinrar sig hur det gick till, när hon började arbeta för Bindslöjden: "Hennes Nåd och Doktorinnan Borgström kom och frågade, om jag ville sticka på beställning. 'Nej, det kan jag säkert inte', svarade jag. Men då blev doktorinnan arg: 'Manda kan, om hon vill', sade hon. Och visst ville jag, men jag kunde ju inte tro, att jag skulle kunna klara upp det. 'Manda kan försöka', föreslog Hennes

Bild 5. Beata och Lars Petter Jönsson, stickkunnigt par från Laholm, medverkade vid en utställning i Stockholm 1909.

Nåd.” ”Manda” klarade upp 40 par mönstrade långstrumpor den vintern, och vid det här laget har hon alltså varit i Bindslöjdens tjänst i 50 års tid.

Men det behövdes reklam för att göra hallandsstickningen känd i en vidare krets. För detta ändamål deltog Bindslöjden bl. a. i den stora konstindustriutställningen i Stockholm sommaren 1909, där man också hade försäljning. Ett stickkunnigt äkta par, Beata och Lars Petter Jönsson från Laholm, anställdes för att sköta ruljangsen, och på lediga stunder hade de en stickning att ta till (bild 5). För att öka publikintresset var de klädda i hallandsdräkter. Under vistelsen i Stockholm skickade de täta rapporter hem till doktorinnan Borgström, som skulle hållas à jour med affärernas gång. ”Vi trif möket bra här upe men afären går inte rigtit Bra men hopas blir Bättre”, skriver Lars Petter Jönsson i början av sommaren. Efter en tid låter han mera optimistisk: ”Jag kan tala om att di Kungliga ha vatt å sett oss. Drottningen hon Sköpte en vit tröja.” Och mot slutet av deras stockholmssejour tycks det vara livlig åtgång på deras varor: ”idag så får ve en Fröken som skall hielpa oss men nu har vi sålt allt, som kom hit vantar möser di har got ått så fort som di kan . . .”

Man kan säga, att Halländska Bindslöjden representerar en ny giv för salustickningen i södra Halland. Med detta avser jag en ökad hänsyn, som kom stickerskorna till del i form av ett vänligare bemötande och en viss förståelse även för deras problem. Den gumma som inte längre orkade att sticka tröjor t. ex. fick övergå till någonting lättare. Deras tidigare arbetsgivare var de s. k. tröjhandlarna, vilka genom sin förläggarverksamhet har haft en utomordentligt stor betydelse för halländskt näringsliv. Eftersom de hade kapital till sitt förfogande, kunde de köpa upp stora lager av ull, som lämnades ut till den fattiga ortsbefolkningen för bearbetning. Tröjhandlarna höll sina arbetare i ett hårt grepp, förmodligen orsakat av den absoluta beroendeställning som dessa intog. Mina meddelare, fru Jönsson, ”Manda”, och många andra, kan tala om hur arbetsförhållandena var vid 1800-talets slut. De var visserligen barn på den tiden, men lika fullt fick de tillsammans med den övriga familjen bidra till försörjningen genom att

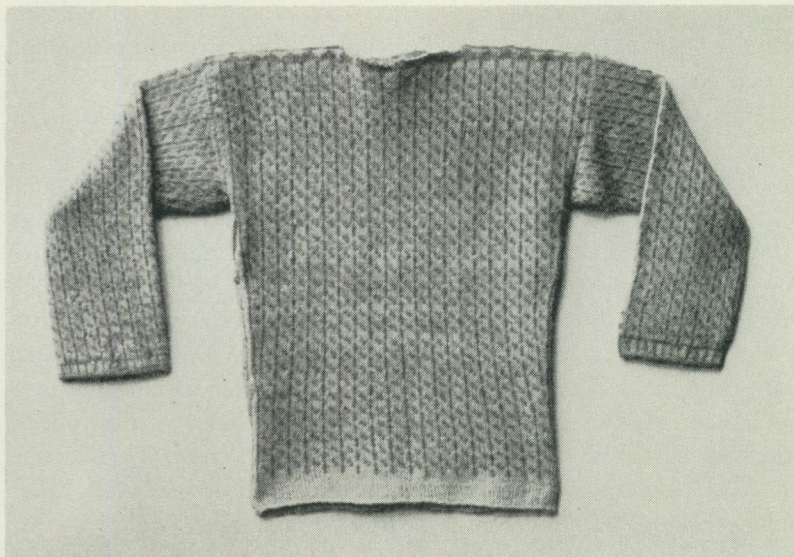

Bild 6. Tröjor av denna typ stickades i Laholmstrakten för försäljning under 1800-talets senare hälft.

sticka till långt ut på kvällarna. Eftersom jorden i södra Halland har varit för mager för att kunna ge full bärgning, har man fått söka sig sitt levebröd ur andra källor. Får har det dock funnits relativt gott om och med dem förutsättningarna för en textil produktion, som i Laholmstrakten främst tagit sig uttryck i stickning. Arbetet var mycket dåligt betalt, och för att tjäna ihop endast till existensminimum fordrades full medverkan från familjens alla medlemmar, männen ej undantagna. På kvällarna samlades man till s. k. bingegillen dels för att få sällskap, så att arbetet skulle gå fortare, dels för att spara på det dyrbara ljuset. Dessa bingegillen kom troligen ur bruk någon gång vid 1800-talets mitt, alltså före mina meddelares erfarenheter. Ur arkiv och litteratur kan man få några knapphändiga uppgifter om hur dessa halländska gillen förflöpte. Livfullare är skildringarna från liknande tillställningar i nordvästra Jylland i Danmark, där man nämligen bedrev samma omfattande ullhandel, ja i ännu större

skala. Allt under arbetets gång sjöng man visor, berättade historier av alla slag, gissade gåtor och spelade varann små spratt. Men först och sist tävlade man om, vem som kunde sticka fortast. Ville man vila sig från stickningen ett tag, hände det också att man roade sig med att dansa och leka.

För tröjhandlarna i Ränneslöv och Hishult, sydhallänningarnas arbetsgivare under en stor del av 1800-talet, stickade man strumpor och tröjor av ullgarn. Hos dem fick man hämta materialet, dvs. otvättad islandsull av dålig kvalitet, som noga vägdes upp. Ullen skulle sedan plockas, kardas, spinnas och tvinnas. En del av garnet skulle dessutom färgas för att användas till de s. k. plättarna, ett enkelt ytmönster, som prydde tröjorna, vilka vanligen kallades sjömanströjor. I Nordiska museets samlingar finns en sådan tröja, som inkommit från Värmland (bild 6). Denna härkomstuppgift är bara ett exempel på spridningen av dessa plagg. När garnet var färdigberett, skulle tröjan stickas. Härvid användes i regel ganska grova stickor, och man ansträngde sig inte över hövan med att sticka jämnt, eftersom plagget slutligen skulle utsättas för valkning, vilket ger en luddig yta, som döljer smärre skönhetsfel. För hela arbetet från den obearbetade ullen till den färdiga tröjan, valkad och hopsydd, betalades en krona. Härtill kom transporten, som naturligtvis inte räknades för något. Men det var i alla fall många, som hade avsevärda sträckor att gå för att lämna in sina arbeten. Denna underbetalning kompenserades på intet sätt av något tillmötesgående från arbetsgivarens sida. Tvärtom var dessa tröjhandlare — enligt meddelarna — bistra herrar, som åtminstone i sina affärer inte blandade in någon vänlighet. Men folk var så beroende av den inkomst, som stickningen gav dem, att det var lönlöst att protestera. Ett försök i den vägen gjordes av en pojke, som skickats av sina föräldrar till tröjhandlarens ombud för att lämna in färdig stickning. Men ombudet, en småbrukare, som inför tröjhandlaren i sin tur fick ansvara för allt vad han lämnade, ansåg sig föranlåten påpeka, att stickningen var smutsig. Då pojken ombads att framföra detta till sin mor, blev han så arg, att han kastade ifrån sig all den ull som han nyss hade tagit emot och sade, att de behövde visst inte sticka något i fortsättningen. Men på eftermiddagen kom bägge

Bild 7. Vid stickning av stora tröjor fick man ofta vara två för att underlätta arbetet.

föräldrarna och bad om ursäkt och undrade, om de inte kunde få fortsätta med stickningen. "För hur skulle vi kunna leva, om vi inte finge binga (= sticka)?"

Mängden av stickning som tillverkades i hemmen varierade i proportion till familjens storlek. "Mandas" mamma ville t. ex. klara undan tre tröjor i veckan med assistans av sin man och tre döttrar. Och det hände ofta att hon själv inte fick sova på natten, innan hon skulle iväg till tröjhandlaren. I Laholmstrakten var det inte alls ovanligt, att barnen, sedan de läst sina läxor, fick sitta uppe och sticka tills de hade en lång ärm färdig. Och på lördagarna, när de var befriade från läxläsning, kunde de tillbringa hela kvällarna med stickning. Detta säger något om arbetstakten. Rutinen uppövades på ett tidigt stadium till den grad, att man nära nog kunde sticka i sömnen. Fru Jönsson erinrar sig i

Bild 8. Mönsterstickade kaffe- och tevärmare, komponerade och utförda av en stickerska i Laholm.

detta sammanhang från barndomen, hur hon och hennes syster brukade tävla i hastighetsstickning. Sedan de gått till sängs på kvällarna, satt de i mörkret och stickade så länge de orkade för att nästa morgon jämföra vem som hunnit längst.

Även för en rutinerad person kunde det vara påfrestande att sticka en tröja, vars tyngd ju måste öka betydligt under arbetets gång, allra helst om den var rundstickad. I underlättande syfte brukade två personer hjälpas åt och arbetade samtidigt med plagget. Det var naturligtvis en fördel, om båda hade samma handlag, likaså om de hade samma arbetstakt. Varje sticka fick nämligen påbörjas samtidigt. Den som blev först kunde i triumf smälla sin arbetskamrat över fingrarna med sin lediga sticka för att påskynda arbetet.

Då doktorinnan Borgström tog initiativet till skapandet av Halländska bindslöjden var det, som tidigare omtalats, för att

väcka till liv en verksamhet, som var på väg att dö ut. Att en sådan avmattning kunde ske får sättas i samband med utvecklingen på jordbrukets område. En av förutsättningarna för salustickningen i Halland var, som sagt, att den magra jorden inte gav tillräcklig försörjning. Men när på 1870-talet jordbruket började rationaliseras, skapades nya möjligheter för livsuppehälle. Det var i första hand männen, som sögs upp av den näring som nu fick en ny uppblomstring, och därigenom förlorades de för stickningen. Mina meddelare, alla kvinnor och de flesta mellan 70 och 80 år, berättar också mycket riktigt, att deras fäder kunde sticka, och att de också brukade hjälpa till om det knep. Men bröderna däremot fick i allmänhet inte, liksom de själva, lära sig sticka, eftersom det nu fanns andra göromål för dem att hjälpa till med. Att stickning började bli ett kvinnligt arbete, som inte ansågs riktigt anstå en karl, har två av mina meddelare, två systrar, gett mig ett exempel på. De berättade nämligen, att en av deras bröder tyckte det var så roligt att sticka, och för sitt nöjes skull brukade han hjälpa till med det hemma. Men om det kom någon, var han inte sen att kasta ifrån sig stickningen under kakelugnen.